

üç yıllık eğitim veren Türk Yemen Meslek Enstitüsü TİKA tarafından tefrisatı yapılarak açılmıştır.

San'a'da birçok âlim yetişmiştir. Muhaddis Abdürrezzâk San'ânî (ö. 826-27), Zeydî âlimi Emîr San'ânî (ö. 1768), Yemenli tarihçi, Zeydî fakihî Yahyâ San'ânî (ö. 1687'den sonra) ve tarihçi şair Muhammed San'ânî (ö. 1768) bunlardan bazılarıdır.

KAYNAKÇA

Abdullah, Adnan Abede Nâsir. *et-Ta'lim fi'l-Ahdi'l-Osmânî ve'l-İmâmî'l-Meleki ve'l-Britânî fi'l-Yemen ile's-Sevretü'l-Yemeniyye* 1962. YLT, Ürdün Üniversitesi, 1994.

Amrî, Hüseyin Abdullah – Abdullah, Yûsuf Muhammed. “San'a”. *el-Mevsûatü'l-Yemeniyye*. San'a 1423/2003, III, 1885-1893.

Barlak, Yasemin. “Yemen’de Bir Osmanlı-Arap Şehri: San’a”. *İstem*. sy. 30 (2017), s. 333-354.

Bilge, Mustafa L. “San’a”. *DİA*. 2009, XXXVI, 88-90.

Ekva', İsmâil b. Ali. *el-Medârisü'l-İslâmiye fi'l-Yemen*. San'a 1980.

Hacerî, Muhammed b. Ahmed. *Mesâcidü San'â: Âmiruhâ ve Müveffihâ*. San'a 1425/2004.

Halîl, Nebîl Enver Muhammed. *Mektebetü'l-Evkâf bi'l-Câmî'l-Kebîr bi-San'a (1936-2002)*. YLT, Cezayir Üniversitesi, 2003-2004.

Lamprakos, Michele. *Building a World Heritage City: Sanaa, Yemen*. New York 2016.

Ortakçı, Halil. *Câhiliye'den Emevîlerin Sonuna Kadar Yemen*. Dr.T, İstanbul Üniversitesi, 2019.

Râzî, Ahmed b. Abdullah. *Târîhu Medîneti San'a*. nşr. Hüseyin b. Abdullah el-Amrî. San'a 1981.

Saif, Ahmed Abdelkareem. “Sanaa”. *Cities of the Middle East and North Africa: A Historical Encyclopedia*. ed. M. R. T. Dempster – B. E. Stanley. Santa Barbara 2007, s. 327-332.

Şehârî, Cemâleddin Ali b. Abdullah b. Kâsım. *Vasfu San'a: Müstelliün min Kitâbi'l-Menşûrâti'l-Celiyye*. nşr. A. M. el-Habeşî. San'a 1993, s. 5, 26.

Yıldız, Hatip. “Osmanlı Döneminde Yemen Vilayetinde Açılan İdadi Kurumları”. *Mecmua: Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. sy. 10 (2020), s. 240-261.

◆ Faruk BOZGÖZ

SANAT

İnsan duygu ve düşüncelerinin takdir edilen ve nadir görülen formlarla ifadesi.

Arapça kökenli olan *sanat* “yapılan iş, meslek” anlamında olup benzer kelimelerden *san'* “yapmak, etmek”, *sana'* ise “işinde mahir olmak” mânalarına gelir. Batı dillerinde kullanılan *art* kelimesi Latince “düzenlemek” anlamındaki *arstan* türemiştir. Osmanlı'da bu anlamda *sanâyi-i nefîse*, *fünûn-ı nefîse* terimleri tercih edilmiştir. Günümüzde en yalın anlamında sanat, “insana ait duyguların ve düşüncelerin seyrek rastlanan bir maharetle muhatapla-

rının takdirini kazanacak şekilde, özgün formlarda ortaya konulması” olarak tanımlanabilir. Sanat-kâr/sanatçı ise sanat eserini üreten derin sezgi ve güçlü duygular sahibi özel insandır.

Sanatın ne olduğu konusunda çok farklı görüşler ileri sürülmüş hatta kişiye özel olduğu için tam olarak bir tarifinin yapılamayacağı iddia edilmiştir. Bu tür nitelemelerin kaynağında sanatın çok yönlü ve çok fonksiyonlu olmasının payı da bulunmaktadır.

Kullanılan malzeme, icra edilen teknik ve uygulanan mecraya göre sanatlar çeşitli tasniflere tâbi tutulmuşlardır. Buna göre görsel ve işitsel yönü öne çıkan *plastik sanatlar* arasında resim, heykel, mimari, karikatür, fotoğraf gibi sanatlar bulunmaktadır. Ses ve yazı ile icra edilen *fonetik sanatlar* arasında da müzik ve edebî sanatlar yer alır. Hem ses hem de görsel unsurları öne çıkan *dramatik* ve *fonetik sanatlar* arasında ise tiyatro, dans, opera, bale vb. sayılabilir. Son yıllarda yapılan yeni bir tasnife göre sanatlar; *yüzey*, *hacim*, *mekân*, *dil*, *ses*, *hareket* ve *dramatik sanatlar* şeklinde de sınıflandırılmaktadır. Müslüman toplumlarında üretilen hat, tezhip, ebru, minyatür vb. sanatlar ise başta *İslam sanatları* olmak üzere çeşitli isimlerle ayrıştırılmaktadır.

Çok uzun yıllar boyunca sanat eserinin en bariz vasfının *güzellik* olduğu kabul edilirken, XX. yüzyılın başlarında ortaya çıkan *kavramsal sanat* akımı sonrasında sanat eserinin estetik olmaktan çok *muhataplarını düşündürmesi* gerektiği ifade edilmeye başlanmıştır. Aynı şekilde bir ürünün sanat eseri olabilmesi için muhakkak surette *insan* elinden çıkması zorunlu görülürken, günümüzde dijital olarak da sanat eseri üretilebileceği belirtilmektedir.

Sanat ve eğitim, birbiri ile hem doğrudan hem de dolaylı olarak ilişki içerisinde. Öncelikle bireyin sanat-kâr olabilmesi için bir eğitim sürecinden geçmesi gerekmektedir. Esasen sanat eğitimi zaman içinde başlı başına bir disiplin haline gelmiştir. Çoğu sanat dalı kendi disiplini içerisinde genellikle usta-çırak ilişkisine dayanan bir eğitim süreci geliştirmiştir. Bu doğrudan eğitim faaliyetinin temelinde bir kişiyi örnek almak, ona benzemeye çalışmak ve yaptıklarını tekrar ederek benzer nitelikte yapmaya çalışmak vardır (bk. Meşk).

Eğitim ve sanatın dolaylı ilişkisi ise çok yönlü bir etkileşimin ürünüdür. Sanat, birey ve toplum girift bir yapıdadır ve birbirleri üzerinde tesirleri söz konusudur. Toplumsal değerler sanat-kârı ve ortaya konan sanatsal yaklaşımları yönlendirirken sanat-kâr da topluma yön vererek onu dönüştürmeyi hedefler. Sanatçı eserini ortaya koyarken içinde bulunduğu

ve toplumsal değerlerin bütününe kapsayan gelecek tarafından kuşatılmış durumdadır. Bununla birlikte yeterince güçlü olduğu takdirde ürettiği eserlerle geniş kitleler tarafından örnek alınır. Bu karşılıklı etkileşim dolaylı da olsa eğitim anlamına gelir.

Sanat eserleri, bir yönüyle ait oldukları toplumun ortak değerlerinin ve zenginliklerinin yansıması oldukları gibi aynı zamanda o toplumun geleceğinin işaret fişekleri de olabilirler. Toplumun ortak katılımıyla gerçekleşen birikimi kapsayan bu aktarım, onun başka kültürler karşısında varlığını koruyabilmesi bakımından oldukça kıymetlidir. Yeni nesiller ortak değerleri sanat eserleri yoluyla daha kolay benimser, duygu birlikteliği sağlar ve böylelikle kuşaklar arasında kültürel devamlılık oluşturulur.

Sanat, hâkim otoriteler tarafından kimi zaman toplumsal yapıların kontrol ve yönlendirme mekanizmalarından biri olarak da kullanılabilmekte ve bir tahakküm aracı haline gelebilmektedir (Swartz, 1997: 1). Buna göre sanat, insanların gerçeklik anlayışını şekillendirmekte, iletişimin temelini belirlemekte, toplumsal hiyerarşinin kurulmasında ve sürdürülmesinde önemli katkılarda bulunmaktadır.

Sanatçının eseri, “çağının çocuğu ve çoğu zaman duygularımızın kaynağı” olarak görülür (Kandinsky, 2008:22). Sanat insana duyuların dünyasının ötesine geçme imkânı verir. Bu imkân çoğu zaman herhangi bir karşı koyma gerçekleşmeden insanda davranış değişikliği yapabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında sanatın toplumsal değişim ve dönüşüm için kullanılma potansiyeli söz konusudur. Toplumlar sanat yoluyla arzu edilen istikamete yönlendirilebilmekte, böylece değişim ve dönüşüm gerçekleştirilebilmektedir. Eğitimin nihaî gayelerinden birinin insana belli konularda bilgi yüklemesi yapılarak davranış değişikliği oluşturabilmek olduğu düşünüldüğünde sanatın çok değerli bir sosyal araç olarak nitelendirilmesi pek tabiidir.

Tarihte belli zamanlarda zenginlerin ve seçkinlerin ilgilendiği bir lüks olarak görülen sanat, modern dönemde halk arasında da yaygınlaşmış ve entelektüel çevreler tarafından kendisine yüklenen görevler (misyon) bakımından neredeyse zorunluluk olarak görülmeye başlanmıştır. Bireylerin kendilerini ifade etme araçlarından biri olan sanat bu özelliğinin gereği olarak toplumların tarih boyunca katettikleri düşünce seyrini de ortaya koymaktadır. Sanat, ait olduğu medeniyetin izlerini taşımakta olup sanat eserleri, bulundukları çağın en yalın tanıkları olarak yüzyıllar öncesinde yaşamış ve kimi zaman da kendilerinden hiçbir iz kalmamış topluluklar hakkında fikirler verir.

Evrensel bir olgu olan sanat aynı zamanda ait olduğu medeniyetin kendine özgü niteliklerini de yansıtmaktadır. İlk bakışta birbirine tezat teşkil ediyormuş gibi gözüken bu durum aslında sanatın ve sanatkarın çok yönlü ilişkisini ortaya koymaktadır. Buna göre sanatkarlar sahip oldukları özel yeteneklerle kendilerini ifade ederek duygularını formlara dökmektedirler. Sanatçıların tamamı benzer süreçlerle eser ortaya koymakla birlikte her birinin üretimini etkileyen içinde bulunduğu toplumdan ve ait olduğu değerler sisteminden kaynaklanan sosyal miras unsurları söz konusudur.

Türkler ve müslümanlar tarih boyunca kendilerine ait bir sanat anlayışı çerçevesinde zengin bir birikim ortaya koymuşlardır. Farklı milletlerden alınan kazanımlar kendi değerleri çerçevesinde dönüştürülerek kullanılmış, başka toplumlarda yer alan sanatlar icra edilirken İslam dininin temel kuralları belirleyici rol oynamıştır. Diğer toplumlarda olmayan hat sanatı gibi kendine ait sanatlarda da temel eksen *tevhit anlayışı* olmuştur. Buna göre müslüman sanatkar, en büyük sanatkarın Allah olduğunu düşünür, temel görevinin O’nu tanımak ve tanıtmak olduğuna inanır. Eser ortaya koyabilmesi için öncelikle kendi bireysel yolculuğunu tamamlayarak kemale ermesi gerektiğinin bilincindedir. Şahsına verilen yetenek ve becerinin Allah’ın lütfunun ve ihsanın bir yansıması olduğuna inanır. Kendisine bu kapıları açacak olan itminana erebilmesi için şahsî eğitimini tamamlayarak rabbini tanınması gerektiğini bilir. Aksi takdirde bu husus eksik kalacak ve ürettiklerinin diğer insanlar üzerindeki tesir gücü zayıflayacaktır. Anlaşılabileceği üzere sanatkarın gücü kendi eğitimini tamamlamasından geçmektedir. Bu eğitim, bir sanatı bütün yönleriyle mükemmel bir şekilde ortaya koymayı içeren teknik bir eğitimden çok daha öte manevi bir eğitimidir. Nitekim tasavvufî eğitimin en temel basamaklarından biri de aday kişinin kabiliyetine göre herhangi bir sanat/zanaat ile törpülenerek olgunluk yolculuğuna çıkarılmasıdır.

Günümüzde modern olarak nitelenen eğitim yaklaşımlarında sanat önemli bir yer tutar. Okul öncesi eğitimde özellikle erken çocukluk döneminde çocukların küçük motor kaslarının gelişimi için önerilen sanat faaliyetleri, sonraki çağlarda yaparak-yaşayarak öğrenme yaklaşımı ile kalıcı öğrenme için desteklenir. Bireyin kimlik kazanması, psikososyal gelişiminin sağlanması, yeteneklerinin açığa çıkarılması, analitik düşünme ve sentez kabiliyetinin yükseltilmesinde faydalı görülür. Eğitim sonrası hayatta karşılaşılan yoğun stresten uzaklaşmaktan zararlı bağımlılıklardan kurtulmaya kadar uzanan geniş bir yelpazede sanat etkinlikleri

önerilir. Bununla birlikte bu yaklaşımın merkezinde hep insan vardır ve temel amaç insana fayda sağlamaktır. Kendine kutsallık yüklenen sanat yaklaşımlarında bu duruma tamamen zıt bir anlayış bulunmakta olup, asıl hedef kişinin en güzele varması veya vardırmasıdır. Müslüman sanatkârın temel amacı, sanatı yoluyla “en büyük sanatkârı” tanıtmaktır. Kendisinden sonra görevi devralacak yeni sanatkârlar yetiştirmeyi de bir görev ve sorumluluk olarak görür.

İslam toplumunda bireylere eğitim yoluyla her zaman üç temel değer olan *aklîselim*, *kalbîselim* ve *zevkîselim* kazandırılmak istenir. Birbiriyle irtibatlı olan bu kavramların temel hareket noktası tevhit-ten doğmaları, ona ulaşma ve ulaştırma gayretinde olmalarıdır. İnsanın aklını, kalbini ve duygularını bu eğitimden geçirmiş olması hedeflenir ki ancak böylelikle yaratıcının kendisine yüklediği sorumluluğu tam olarak anlayacak ve anlatacak yetilere ulaşmış olacaktır.

Sanat, bireyin aklını, ruhunu ve kalbini besleyecek olan gerçeklik ve zenginliktir. İnsanın kendine ait değerleri ve vasıfları korumasında ona yardımcı olacaktır. Herkesin sanatkâr olması mümkün olmasa da sanat sever olarak duygu dünyasını güçlendirmesi imkân dahilindedir.

Günümüzde doğrudan sanatla ilgilenen sanat eğitimi, sanat tarihi, sanat felsefesi, sanat sosyolojisi, sanat psikolojisi vb. disiplinlerin yanında sanatın eğitimle ve diğer pek çok disiplinle de yakın ilişkisi bulunmaktadır. Türkiye’de sanat ve eğitim ilişkisine dair bazı akademik çalışmalar yapılmakla birlikte bunların yeterli düzeyde olduğunu söylemek mümkün değildir.

KAYNAKÇA

- Altıntaş, Muhammet. *Mürekkepten Noktaya: Cumhuriyet Türkiye’sinde Hat ve Hattat*. İstanbul 2022.
- Coomaraswamy, A. Kentish. “Hristiyan, Doğulu veya Geçek Sanat Felsefesi”. *Her İnsan Bir Sanatçıdır: Geleneksel Sanat Felsefesi Okumaları*. haz. Brian Keeble, çev. T. Uluç. İstanbul 2014, s. 133.
- Gombrich, Ernst Hans. *The Story of Art*. New York 1951, s. 19.
- Kandinsky, Wassily. *Concerning the Spiritual in Art*. Auckland 2008.
- Koç, Turan. *İslâm Estetiği*. İstanbul 2015.
- a.mlf. *Zamanın Gözleri: Sanat, Dil, Hakikat*. İstanbul 2016.
- a.mlf. “Sanat”. *DİA*. 2009, XXXVI, 90-93.
- Ökten, Sadettin. *Gelenek, Sanat ve Medeniyet*. İstanbul 2015.
- a.mlf. *Aslında Bir Sanat Var*. İstanbul 2019.
- a.mlf. *Mihrapta Aslı Kandil*. İstanbul 2023.
- Swartz, David. *Culture and Power: The Sociology of Pierre Bourdieu*. London 1997.
- Şeriatî, Ali. *Sanat*. çev. E. Okumuş – S. Okumuş – Ş. Öcal. Ankara 2016.
- Tansuğ, Sezer. *Sanatın Dili*. İstanbul 1976, s. 19.

Sanâiyi-i Nefîse Akademisi talebe ve hocaları 1927

SANÂİYİ-i NEFİSE MEKTEB-i ÂLÎSİ

(1882-1927)

İstanbul’da güzel sanatlar eğitimi vermek
üzere açılan yükseköğretim kurumu.

Tanzimat devrini takiben ivme kazanan eğitim reformları, farklı amaçlar doğrultusunda modern mekteplerin tesisini sağlamıştır. Nitekim 1870’li yıllardan itibaren mimari, resim, müzik ve heykel sanatları, medeniyetin icabı olarak nitelendirilmeye başlanmış; bu alanlardaki yetişmiş insan gücü eksikliği, sıklıkla ve oldukça keskin bir hayıflanma konusu olarak matbuatta dile getirilmiştir. Diğer taraftan bu dönemde sanattan istifade yönü yine Batı olmuş, Batı’dan mahir sanatkârlar getirtilerek himaye edilmiş, ülke içerisinde kabiliyet sahibi olanların ise Avrupa’ya gönderilmek suretiyle uzmanlaşmalarına imkân tanınmıştır. Bu bağlamda Paris’te eğitim gören Şeker Ahmed Paşa’nın döndükten sonra gerçekleştirdiği faaliyetler ve 1873 yılında açtığı resim sergisi, güzel sanatlara olan ilgiyi daha da arttırmış, Sanâiyi-i Nefîse Mektebi’nin yakın zamanda açılacağına dair görüşler üst perdeden dillendirilmeye başlanmıştır.

Resim sanatına ilgi duyan Sultan Abdülaziz’in destek ve himayesiyle, sergiler açılmaya devam etmiş, özel kurslar açılmış, resim sanatına yönelik eğitimler verilmiştir (bk. Abdülaziz). Devlet tarafından güzel sanatlara mahsus bir mektep tesisine yönelik fiilî girişim ise 1877 yılında gündeme alınabilmiştir. İlk teşebbüs Maarif Nezareti bünyesinde açılması düşünülen, müdürlüğünün Fransız ressam Guillemet’in uhdesine verildiği Fenn-i Resim ve